

פירוש לשירת 'האזינו' – הרב ד"ר יואל בן-נון

לפי רש"י וראב"ע ורמב"ן (ועוד), השמים והארץ קיימים לעולם – לכן הם העדים לברית הדברים, לברכה ולקללה (ד', כו; ל', יט), וגם לשירה הצופה עתיד קשה, אחרי מות משה (ל"א, יט, כח) – לכן, השירה, שהיא עצמה עַד, נפתחת בבקשת האזנה, לעדים.	האזינו השמים, ואדברה; ותשמע הארץ, אמרי-פי:
דברי הלקח (=המוסר) ייזלו כמו גשם בערפל, ברוך.	יערף כמטר, לקחי;
אמרה = לקח = דברי מוסר הנאמרים במשל ובשיר.	תזל כטל, אמרתי;
כגשמי סערה היורדים על דשא ועשב, ברוך;	כשעידם עלי-דשא,
רביבים הם גשמי החורף הרבים היורדים אחרי שצמח העשב, בניגוד לגשמי היורה הניתכים בעוז על אדמה חשופה ויבשה, לפני העשב.	וכרביבים עלי עשב;
כי = כן; אכן, יש לפתוח בקריאת שם ה',	כי שם ה', אקרא;
ולתת לו גדולה (=ברכה), וכך נהג עזרא, לפני קריאת התורה – "ויברך עזרא את ה' הא-להים הגדול, ויענו כל העם: אמן, אמן".	הבו גדל, לא-להינו;
צור הוא כינוי לה', כי אינו זז, ואפשר להישען עליו, ולבטוח בו (רס"ג)	הצור, תמים פעלו;
כי = כן; אכן, מעשהו תמים, וכל דרכיו במידה = במשפט;	כי כל-דרכיו, משפט;
אמונה = ביטחון ויושר, שאפשר לחוש בהם אָמוּן; להאמין = לסמוך.	א-ל אמונה, ואין עול; צדיק וישר, הוא;
המסורה מונעת את הצירוף 'לא-בניו', על ידי פיסוק הטעמים; גם בניים משחיתים נקראים 'בנים' (כך גם אונקלוס ורש"י); המסורה קוראת: שחת לו? (=לה)? לא! המום הוא של בניו;	שחת לו, לא; בניו מומם;
מחזיק בדרכו המפותלת, כמו פתיל מסובב, לא ישר.	דור עקש, ופתלתל;
המסורה שימרה את ה"א השאלה מוגדלת, וכמילה בפני עצמה – כך מועצמת התמיהה הגדולה על העם, ועל התנהגותו;	דלה' תגמלו-זאת,
נבל הוא גם רשע, וגם לא חכם – החכמה והטוב הולכים יחד;	עם נבל, ולא חכם
קונה = יוצר, כמו שבח הבורא, "קנה שמים וארץ" (בראשית י"ד, יט); הוא יצר אותך, ועיצב אותך (אולי גם לפי מתכונת שלך).	הלוא-הוא אביך קנך, הוא עשך, ויכנך;
תחילת השירה עצמה, אחרי הקריאה לעדים, אחרי הברכה לה',	זכר ימות עולם,
ואחרי פתיחת השבח על צדקת הבורא אתנו; זכירת ההיסטוריה,	בינו שנות דד-ודר;
ומסורת הדורות מפי האבות והזקנים – רמז לתולדות בספר בראשית;	שאל אביך ויגדך,
'זקנים' הם זקני המשפחה (סבים), וגם מנהיגי משפחות ושבטים.	זקניך, ויאמרו לך;
א-ל עליון הוא שהנחיל ארצות גויים, ככתוב בבראשית (י', לב) -	בהנחל עליון גוים,
"ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול" – בני נח הם בני אדם;	בהפרידו, בני אדם;
בספר תולדות בני נח (בראשית י') מופיעים 70 שמות עמים בעולם,	יצב גבלת עמים,
וכנגדם מופיעים בסוף בראשית (מ"ו) 70 בני ישראל הבאים מצרימה,	למספר בני ישראל;
כי ה' בחר ביעקב להיות עמו ונחלתו, כנגד כל העמים – 70 מול 70; (רש"י ורשב"ם).	כי חלק ה' עמו, יעקב, חבל נחלתו;
השירה פוסחת על פרעה ועל מצרים, וגם על יציאת מצרים – מדלגת ישר מבראשית, מבחירת ישראל, אל המדבר המיילל ברוחות שממה,	ימצאֶהו בארץ מדבר, ובתהו, ילל ישמן;
שם הקיף ה' את עמו מסביב, בנה אותו כעם, וגם לימד אותו בינה,	יסבבנהו, יבוננהו,
(יבוננהו מלשון בינה, אונקלוס ורש"י), ושמר עליו בהשגחת עינו.	יעדנהו, כאישון עינו;
יעיר=ישמור (איוב ח', ו), או יעורר, יוביל וינהיג (רס"ג, רש"י וראב"ע);	כנשר יעיד קנו,

על-גוזליו ירחף;	נחלקו קדמונים ב"רוח ... מרחפת", אם מנשבת בסערה (אונקלוס), או דואה בשקט (רש"י לבראשית א', ב, וגם כאן); אבל "רחפו כל עצמותי" (ירמיהו כ"ג, ט) משמעו 'סָעְרוּ' – ה' חופף על עמו ב'כנפיו' = בענן ואש.
יִפְרֹשׁ כַּנְפָיו, יִקְחֵהוּ,	כאשר יפרוש כל אחד מגוזליו את כנפיו, וילמד לעוף, יוביל אותו הבוגר,
יִשְׂאֵהוּ, עַל-אֶבְרָתוֹ:	כמו להקת נשרים, שעפים אחרי הנשר המוביל ('ישאהו' = יובילהו), כל אחד על אברתו שלו אחרי המוביל (אברה = כנף);
ה', בַּדָּד יִנְחֵנוּ,	ה' ינחה את עמו לבדו, בלי כוח זר, ובלי השפעה זרה,
וְאִין עִמּוֹ אֵל נִכְרִ:	ואין עם ה' שותף אחר; או: ואין עם ישראל "אֵל נִכְרִ" (ראב"ע).
יִדְכָּבְהוּ עַל-בְּמוֹתַי אֲרִץ, וַיֵּאכֵל תְּנוּבַת שָׂדֵי;	ה' יעלה את עמו על שדות ארץ ומרחביה לאכול תנובותיה;
וַיִּנְקְהוּ דָבֵשׁ מִסְלַעַ, וְשִׁמְן מִחֲלָמִישׁ צוּר:	דבש תאנים ושמן זיתים שגדלים בהר הסלעי.
חֲמַאת בַּקֵּר וַחֲלָב צֹאן,	בקר וצאן בארץ יניבו חלב וחמאה לרוב;
עַם חֲלָב כְּרִים וְאֵילִים	'חלב' בהכללה הוא בשר שמן ומשובח; 'כְּרִים' הם כבשים מפוטמים
בְּנֵי בִשָּׁן, וְעֵתוּדִים,	וגם מרחבי מרעה דשנים, כמו הבשן; 'עֵתוּדִים' הם תיישים חזקים, שמקדימים ומובילים את העדר; ('עֵתוּד' דומה ל'עֵתִיד');
עַם חֲלָב כְּלִיֹּת חֲטָה,	גרעין חטה דָּשָׁן, כפול כמו כליות – בארץ יתן ה' חטה משובחת,
וְדָם יִעֲנֵב תִּשְׁתֶּה-חֶמֶר:	ותשתו יין אדום ('חמר' = אדום).
וַיִּשְׁמֵן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט,	שפע עלול להשחית! שומן הוא משל למי שלוקח יותר מהראוי;
שָׁמְנָת, עֵבִיֹת, כְּשִׁית;	כְּשִׁית – כָּסִית, קפלי שומן מכסים את הגוף;
וַיִּטֵּשׁ אֶל-לוֹהַ עֲשָׂהוּ, וַיִּנְבֵּל צוּר יִשְׁעָתוֹ:	וינבל = לשון ביזוי, דברי נבלה – לא רק נטש, גם בעט וביזה;
יִקְנָאֵהוּ בָּזִים, בְּתוֹעֵבַת יַכְעִיסָהּ:	קנאה = כעס – להקניא = להכעיס;
וַיִּבְחֹוּ לַשִּׁדִּים לֹא אֶל-לֹהֵ, אֱלֹהִים לֹא יִדְעוּם:	פחד ממזיקים, שדים, שעירים עלול להביא פולחן זר ושפל;
חֲדָשִׁים מִקְרֹב בָּאוּ,	האבות התמודדו עם אלילי בבל ומצרים, אך לא פחדו משדים,
לֹא שָׁעְרוּם אֲבֹתֵיכֶם:	ולא סערו משעירים ומזיקים.
צוּר יִלְדֵךְ תִּשִׁי,	(ראב"ע): תְּשִׁי = תִּנְשָׂה, כלומר: תשכח ותעזוב; (בצורת הפסק, "תְּשִׁי" במקום 'תִּשָּׂה');
וְתִשְׁכַּח אֶל-מִחֲלָלְךָ:	מחולל = יוֹלֵד; 'אבינו שבשמים' המוליד והיוצר את בניו.
וַיֵּרָא ה' וַיִּנְאֹץ, מִכַּעַס בְּנָיו וּבְנֹתָיו:	ה' הרחיק (רס"ג) את בניו ובנותיו, בגלל הכעס, שהם מכעיסים.
וַיֹּאמֶר - אֶסְתִּירָה פָּנַי מֵהֶם,	'הסתר פנים' הוא סילוק ההשגחה המיוחדת, ואבדן הישועה –
אֲרָאָה מִזֶּה אַחֲרֵיתֶם;	ב'הסתר פנים', 'אחרייתם' תלויה בחוקיות ההיסטוריה הכללית,
כִּי דוֹר תִּהְפָּכֶת הַמָּה,	במצב כזה צפויה "חרב מתהפכת" על "דור תִּהְפָּכֶת";
בָּנִים, לֹא-אִמָּן בָּם:	בנים, שלא ניתן לסמוך עליהם (אמונה = ביטחון ויושר);
הֵם קָנְאוּנִי בְּלֹא-אֶל,	הם הכעיסו את ה' באילילים קטנים ובהבלים – בשונה מהקללות,
כְּעֹסוּנִי בַּהֲבִלֵיהֶם;	שם (כי-תבוא) מתואר גודש של חטאים גדולים ומקיפים –
וְאִנִּי אֶקְנִיאֵם בְּלֹא-עֵם,	וה' יכעיס את בניו בשכנים הרעים, שאינם ראויים לשם 'עם' –

בגוי נבל אַכְעִיסִים:	בשונה מהקללות, שם מתואר "גוי מרחק מקצה הארץ" (=מעצמה);
כי אש קדחה באפי,	אש של מלחמה הרסנית, שתשרוף את הארץ ואת יבוליה,
וְתִיקֵד, עַד-שְׂאוֹל תַּחֲתִית;	עד "שאוֹל תַּחֲתִית", הוא עולם המתים, שמתחת לארץ,
וְתֹאכַל אֶרֶץ וַיְבַלְהָ, וְתִלְהֵט, מוֹסְדֵי הַדִּים:	ועד השדות הרחוקים שביסודות ההרים;
אַסְפָּה עָלֵימוּ רַעוּת,	אוסף עליהם רעות של מלחמה (ושל מצור) –
חֲצִי, אֹכְלֵה-בָּם: מִזֵּי רַעַב, וְלֶחְמֵי רֶשֶׁף,	אֹכְלֵי רַעַב, ופגועי לחימה מירי חיצים, רשפי קשת ורשפי אש, 'מִזֵּי', יחידאי במקרא (רש"י); 'מזד' = מצוץ (על פי הערבית);
וְקָטַב מְרִידֵי;	והמוני מתים במגפות (דָּבַר), שפרצו בעיקר במלחמות מצור;
וְשָׁן בְּהַמַּת אֲשֶׁלַח-בָּם,	בהמות זוחלי עפר, תנינים ונחשים וחיות הם משל ידוע
עַם-חֲמַת זֹחֲלֵי עֶפְר:	לצבאות לוחמים (רמב"ם, הל"מ מלכים);
מַחוּץ תִּשְׁפַל-חַרְבִּי, וּמְחַדְרִים, אֵימָה;	במלחמות מצור, החרב משכלת בחוץ, והאימה בפנים,
גַּם-בַּחֹר גַּם-בַּתּוֹלָה, יִזְנֵק, עַם-אִישׁ שִׁיבָה:	אין הבדל בין בחורים לוחמים, לבין נשים, תינוקות וזקנים;
אִמְרַתִּי אֶפְאַיְהֶם,	חשבתי – אֶפְאַהֶם אותם = אשליכם לֶפְאַהֶם, להפקר (רש"י), ואף לקצה העולם ('פאה' = קצה; ר' יהודה חיוג' בספר השורשים לאבן ג'נאח); לפי רש"י זו רק מחשבה, ולפי רמב"ן כך גם קרה, בגלויות – אבל ה' לא השבית זכרנו;
אַשְׁבִּיתָהּ מְאֹנֹשׁ זְכָרִים:	בגלל "כעס אויב"; (הקיום האנושי בנוי על זיכרון מדור לדור);
לֹאֲלֵי כַעַס אוֹיֵב אֶגֹּר,	כמו בתפילת משה בחטא העגל ובמרגלים ("למה יאמרו מצרים"),
פֶּן-יִנְכַדּוּ צְרִימוֹ,	פן יתכחשו אויביהם ויתנכרו (להשגחת ה' על ישראל),
פֶּן-יֵאמְרוּ - יָדְנוּ דָמָה,	וכדי שלא יתגאו בניצחונם, יהיה קיומו של עם ישראל מובטח
וְלֹא ה', פֶּעַל כָּל-זֹאת:	בכל מצב, בגלל שם ה' הנקרא עליו;
כִּי-גֹי אֲבַד עֲצוֹת הַמָּה, וְאִין בְּהֵם תְּבוּנָה:	'עצה' במקרא, היא חכמה ומוסר גם יחד.
לֹו חֲכָמוּ יִשְׁכִּילוּ זֹאת - יִבִּינוּ לְאַחֲרִיתָם:	'אחרייתם' היא גורלם ההיסטורי – תבונה מוסרית מלמדת,
אֵיכָה יִרְדֶּף אֶחָד אֶלָּה,	שתבוסה מתחילה בהתפרקות פנימית ובהסתר פנים,
וּשְׁנַיִם יִנִּסּוּ רַבְבָּה,	שלא יתרון כוח מביא ניצחון, אלא מנוסת המובסים,
אִם-לֹא כִי צוֹרֵם מְכָרִם,	אחרי שאיבדו את כוחם הפנימי, ואת ביטחונם בשם ה';
וְה', הַסְגִירִים:	ה' הסגיר את עמו בגלל חטאייהם, כי הוא מקור האמת והצדק;
כִּי לֹא כְצוֹרְנוֹ, צוֹרֵם,	"צוֹרֵם" של העמים, הוא מי שהם בוטחים שלעולם לא יפעל נגדם;
וְאֵיבֵינוּ, פְּלִילִים:	ואויבינו שופטים אותנו כי ה' הסגיר אותנו בידם; פירוש אחר – השלמת 'לא' בתקבולת – 'ולא' אויבינו שופטים באמת (ראב"ע);
כִּי-מִגִּפְן סֹדֶם גִּפְנָם, וּמִשְׁדָּמוֹת עַמּוּדָה,	או, 'ואויבינו פלילים', כרשעת סדום, באכזריותם ובגאוותם.
עֲנִיבְמוּ עֲנִיבֵי-דוֹשׁ, אַשְׁפֹּלֹת מַדּוּת לְמוֹ: חֲמַת תְּנִינָם יִינָם, וּדְאֵשׁ פְּתָנִים אֶכְוֹד:	רוש = רעל; אשכולות ענבי מרורים יביאו קץ לאויבים כסדום ועמורה; אכזריות האויבים כמו חמת תנינים וארס נחשים, וזה שיכרון יינם;

חשבון הדמים יינקם בעת הקץ החתום והכמוס בסוד ה', 'באוצרותיו'!	הלא-הוא כָּמֹס עַמְדִי, חָתוּם, בְּאֻצְרוֹתַי:
על רשעת הגויים ועל אכזריותם שמור עם ה' גְּמוּל "נְקָם וּשְׁלָם",	לִי נֶקֶם וּשְׁלָם,
לעת היעודה, כאשר תתמוטט יציבותם;	לְעֵת, תִּמוּט רַגְלָם;
אכן אז קרוב יום נפילתם ואסונם; 'אִיד' = אסון;	כִּי קָרוֹב יוֹם אִיִּדְם,
ומהרה יבוא עליהם הגמול המיועד להם;	וּחֵשׁ, עֲתֹדֶת לָמוֹ:
אכן אז ידון ה' את עמו במידת הרחמים, וידון נקם בגויים (ראב"ע);	כִּי-יִדְוֶן ה' עַמּוֹ,
יעצור (= "יתנחם") את הדין הקשה על (ישראל) עבדיו;	וְעַל-עַבְדָּיו יִתְנַחֵם;
"אָזְלַת" = 'אזלה', כלה כוח, הלכה ונעלמה יכולת עמידתם (ראב"ע),	כִּי יִדְאָה כִּי-אָזְלַת יָד,
ואפס נושע ונעזר, כי אין עוצר (=שולט) ועוזר, ואין מושיע לישראל.	וְאִפְסָ, עֲצוּר וְעֹזֵב:
"ואמר" האויב (רס"ג, ראב"ע, רשב"ם ורמב"ן) – איה ה'?	וְאָמַר - אֵי א-לֵהִימוּ?
שוב כתפילת משה על חילול השם במה שיאמרו המצרים והגויים,	צוֹר, חָסִיו בּוֹ?:
אשר ילעגו, ויאמרו – "מבלתי יכלת ה' ... (במדבר י"ד, טז), וידברו על ה' בלשון אלילית של ביזוי והשפלה;	אֲשֶׁר חָלַב זַבְחִימוּ יֹאכְלוּ, יִשְׁתּוּ יַיִן נְסִיכָם,
אולם לפירוש רש"י – "ואמר" ה' על אלילי העמים, שאין בהם ממש,	יִקְוּמוּ וַיַּעֲזְרָם,
לא יעזרו, לא יעניקו מסתור, ולא יושיעו;	יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה:
בעת הישועה –	רְאוּ עֵתָה -
כמו במכות מצרים, יכירו כולם "כי אני ה' " (שמות ז'ו"א),	כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא,
ו"אין עוד מלבדו" (דברים ד', לה);	וְאֵין א-לֵהִים עִמָּדִי;
אולי רמז למכות מצרים;	אֲנִי אֲמִית וְאַחִיָּה,
רק על פי ה' הופיעו מכות מצרים, ורק על פי ה' נרפאו המצרים	מִחֲצַתִי וְאֲנִי אֲרַפָּא,
בסילוק המכות, ולא היה מציל למצרים עד ששילחו את ישראל;	וְאֵין מִיָּדִי מְצִיל:
ה' ישא את "היד החזקה" אל השמים כדרך הנשבעים,	כִּי-אֶשָּׂא אֶל-שָׁמַיִם יָדַי,
ובלשון שבועה ("חִי אֲנֹכִי לְעֹלָם") יתחייב להושיע את עמו;	וְאִמְרַתִּי - חִי אֲנֹכִי לְעֹלָם:
חרב ה' כבר מבריקה ומחודדת ("שנותי" = שיננתי),	אֶס-שְׁנוֹתַי בְּרֶק חֲרָבִי,
וידו החזקה אוחזת במשפט גְּמוּל מול רשעת האויבים;	וְתֹאחֲזֵ בַמִּשְׁפָּט יָדִי; אֶשִׁיב נֶקֶם לְעָרִי, וְלְמִשְׁנֵאֵי, אֲשֵׁלֵם:
החצים מיד ה' במלחמת הגְּמוּל והישע, ישתכרו מדם,	אֲשִׁכִּיד חֲצֵי מַדָּם,
וכמו סכין בלחם, כך חרב אוכלת בשר – במלחמה;	וְחֲרָבִי, תֹּאכַל בָּשָׂר;
'פָּרַע' = ראש פרוע (רשב"ם); שבויים ומנהיגי אויב מובלים 'ראש בראש'; ורש"י פירש: האויב ישלם גְּמוּל מראשית הפרעות שפרעו בישראל.	מַדָּם חָלַל וּשְׁבִיָּה, מִרְאֵשׁ, פְּרַעוֹת אוֹיֵב:
קריאה לגויים – הכריזו גויים על ישועת ה' לעמו, ושבחוהו (ראב"ע);	הֲדַנִּינוּ גוֹיִם עַמּוֹ,
ה' יכפר אדמתו ועמו (רס"ג ורש"י); יטהר עמו על אדמתו (ראב"ע); או – יכפר דמי עמו שנשפכו על אדמתו (רשב"ם); ויש מפרשים 'מחה דמעת עמו' (ח"א גינזברג לפי האוגריתית).	כִּי דָם-עַבְדָּיו יִקּוּם; וְנֶקֶם יִשִׁיב לְעָרִיו, וְכָפַר אֲדַמְתּוֹ, עַמּוֹ:

השירה היא עדות נבואית מיוחדת שנאמרה למשה ללמד לעם בימיו האחרונים ממש, והיא מתארת את ההיסטוריה הצפויה אחרי מות משה – מקופלים בה ימי השופטים והמלוכה, צרות מואב ועמון נגד ישראל, וכן

סיסרא ומדין, פלשתים וארם, עד מצור שומרון והישועה מלחץ ארם ("ואפס עָצוּר ואפס עָזוּב", מלכים-ב י"ד, כו – נבואת יונה בן אמיתי בלשון השירה);

לפי זה, אין גלות בשירת 'האזינו'!

הוכחה ברורה לכך, בדילוג מפרקי בראשית ("ימות עולם") אל המדבר, מבלי להזכיר את גלות מצרים ולא את יציאת מצרים – במקום המודל של 'גלות וגאולה' שבמוקד ברית הברכה והקללה, יש בשירת 'האזינו' מודל של 'מצוקה וישועה', לחץ וצרות מצד השכנים, קטנים ומרגיזים, בלי מעצמות גדולות "מקצה הארץ", בלי חורבן וגלות, ובלי גאולה ותשובה, רק ישועה לעמו על אדמתו, למען שמו הגדול הנקרא עלינו.

גם בימינו, אחרי חורבן הגולה בשואה וקיבוץ גלויות "מכל העמים" (ל', ג), אנו ניצבים בארצנו הקטנה מול "לא עם", ו"גוי נבל" ("ל"ב, כא), שמציק ופוגע בנו תדיר, כאשר כבר אין גלות, ואזהרת השירה מפני "ישמן ישרון ויבעט" ("ל"ב, טו) ניצבת לפנינו במדויק, באור אדום;

אולם לפי פירוש רמב"ן (לפסוק מ) כוללת השירה גם את כל הגלויות – ("אֶפְאִיָּהֶם" = אשליכם לכל רוח ופאה), ולכן, היא כוללת את כל "ימות עולם", כל ההיסטוריה של עם ישראל –

גם לפי רמב"ן, יש הבדל גדול בין שירת האזינו לבין הקללות (דברים כ"ח/ל) – בברית הקללות, השיבה מן הגלויות תלויה בשיבת ישראל אל ה' (דברים ל') – אולם בשירת האזינו אין בישועה שום תנאי של תשובה ועבודת ה', (וזו, לדעת רמב"ן, ההוכחה החזקה ביותר בתורה נגד המינות הנוצרית, כי ישועת ה' לישראל תבוא בכל מקרה למען שמו הגדול (כמו בנבואת יחזקאל ל"ו), ועל כך באה שבועת ה' בסוף השירה (=כי אשא אל שמים ידי").